

עלון המדע וההוראה פ"ח השבוע
"פיתגורסיות של בחמה ליבוביץ"

נח (תשכ"ז)

פרק י"א א' - ס'
חסאו של דור הפלגה

"חסאם של דור הפלגה לא נתפרש". ואע"פ שכל אשר דברן ועשו ואמר אמר עליהם ה' ואשר הענישם - כתוב ונזכר בדברי בעל עקדת יצחק (ר' יצחק עראמה) בפתיחת דבריו לחסאו של משה רבנו בפרשת חוקת: (הובא בגליון חוקת תש"ו).

שאלה קשה וחזקה בחסאו של משה רבנו ועשו. ש"הרי שלחן והרי בשר והרי סכין לפנינו ואין לנו פה לאכל". (קדושין מ"ו). וזה: כי מצות ה' למשה כתובה לפנינו והמעשה אשר עשה לא בעלם מנגד; עינינו ומחרון אף ה' ישתומם לבנו ואין אתנו פרוש ישכר את האזן בחסאם...

ולכן גם שם וגם במקומנו השתדלו דרשנים ופססנים למצוא מהו מהות החסא, ומה היו המניעים; לענינו - מה הרע בזה שבנו עיר ומגדל או שרצו לבנותו. בגליון נח משנת תש"ך הבאנו את דעת אברבנאל (המפרט מאד בדיונו במגדל גבל). הוא רואה את חסאם - בהמשך לכל הפישתו את פרשת בראשית, (חסאו של אדם, של קין, של למך ובניו) בנהיה האדם אחר הטוב הציביליזטורי ובלשונו: "פתוח המלאכות", הריפה אחרי "המותרות", ההתרחקות מן "הטבעיות", ועל הכל השאיפה "לקבוץ מדיני" תחת היותם "בני שדה" - כל אלה מרחיקים את האדם מן התכלית שלטמה בבראו והיא - להגיע לשלמות הנפשית. ואולם זו דעה מיוחדת לו ורחוקה מאד מדעת רב פרשניו, וע' רמב"ן בר' א' כ"ח ד"ה וכבשוה, הרואה בכל עבודה ציביליזטורית את התפקיד שהוטל על האדם ע"י בוראו, ומי שאינו עוסק ב"כבוש השממה", הרי הוא לדעתו מזניח את חובתו.

ואם כן יש למצוא במעשה בוני המגדל חסא אחר מאשר "התרחקות מן הטבעיות". הבאנו מכתב קטן מן העניות שהובעו בענין זה. הפישת רננו בתיי שהיא גם דעת ראב"ע ורד"ק טוכמה בדברי הרמב"ן בתוך פירושו ל' ב' ד"ה בנסתם מקדם.

רננו בתיי חסאם אומרים, שלא היה דעתם אלא שיהיו יחד מחוברים, כי חגיגו חכתוב דעתם "פן בפוץ" ולא ספר עליהם ענין אחר.

וכך היא גם דעתו של בנו יעקב (בספרו גענעזיס) הרואה בהתנהגותם את "העדרות" של בני אדם סוגי לב הרוצים להצטרף ולהתבצר תחת אשר עליהם לישוב את העולם ולכבוש ולהדבירו.

זוהי גם הפישתו של יוסף בן מתתיהו המשלב חסא זה של פחד להנתק ממקום מושבם המשותף - עם חסאים אחרים, ורוב פירשי חז"ל במצאים מרומזים בדבריו.*

"קדמוניות היתודים" ליוסף בן מתתיהו ספר ראשון ס' (110)

... הנקטה שהעתיקו אליה תחילה קרויה שנער וכשזוה אותם אלוקים, שיחלצו מהם למקומות ישוב אחרים מפני רבוי האוכלוסים כדי שלא יתקוטמו ביניהם אלא יעבדו ארץ רבת ויתענגו על רב תנובה, לא שמעו בקולו משום בערותם, לפיכך החריגו עליהם פורעניות, שהעמידם על עוונם. ושוב יעץ להם אלוקים שיחלצו מהם אנשים בגלל המון הנוער הפורח, שהיו ברוכים בו. והם לא שמעו בקולו וחסבו שלא מחסדי הרב באו להם כל הטובות אלא דימו בצממם שכחם הוא סיבת עשרם, ועל הסידור לשמוע בקולו הוסיפו גם החמד הרע, שהוא מעורר אותם במזיד לנדוד, כדי שיתפלגו וייקל יותר להתנפל עליהם. והיה מסית אותם לברז כלפי האלוקים איש אחד נימרוד... אדם נועז ובעל זרוע. הוא פתה אותם שלא ליתן תודה לאלוקים, אשר סידר בא להם העושר, אלא לחשוב שכחם הוא שממציאו להם... כן איים להלחם באלוקים אם יהיה ברצונו להציף שוב את הארץ בבנותו מגדל צבנה משיוכלו המים לגאות ויפוע ממנו גם על סותם של האבות. וההסון היה סוכן לילך אחרי עזותיו של נמרוד, בחשבו למעשה עבדות את הכניעה לפני אלוקים. והם בנו את המגדל ולא חולו מלשקוד על העבודה ולא נרתעו מפני העמל. ופרב ידיים קם המגדל וגבה במהירות יתירה משיוכל לשער... וכשראם אלוקים בשגעונם זה, לא גזר עליהם כליון חרוץ על שלא השכילו אפילו אחרי אבדן אבותיהם אלא חסיל קסטה ביניהם ובלבל את לשונם וגרם להם שלא יהיו קבוצים איש את חברו בגלל רבוי הלשונות. (תרגום שליט)

ואולם אין למה זר סתייגות יפה עם זברי הרבה של "וראשו בשמים ונעשה לנו שם". החזקנות הזאת, החתמההות אל על, ודאי סמל בה להתרברבות, ליהירות, לחוצפא כלפי שמים, ולכן נראית יותר חדשה הרואה במעשיהם התקוממות, מרד ביוצרים מתוך רצון האדם לשים עצמו אלוה, רצון זה המתבטא לעולם אצל ערשבים ורוזנים למיניהם בבנין גמי פאר ומגדלים וארמונות אשר יעמרו "לנצח", "ונעשה לנו שם".

תפישה דומה לדברי המדרש שהבאנו ב-ב 2, מביא בובר במאמרו "בחירת ישראל"**. בראשית הופקד האדם שיהא מושל בשם אלוקים בארץ ובכל נפש חיה ולאות מלוי ידו נטבע במטבע של מעלה: מתנת הצלם (בר' ג' כ"ז) והפקדת כח הנציבות כרוכות זו בזו. רצונן של א-לוהים למשול בארץ ביד האדם - דבר זה הספור השני של מעשה היצירה אומרו, כשקרא משים את קריאת השמות החולמים את כל חי, שמות המחורים את הויתם ומעמידים את גבולם, לא בפי א-לוהים, אלא בפי האדם (ב' י"ט-כ'). אבל האדם סמיה ובוגד, על כן מרדח הוא מכסא נציבותו, אלא שאין מסדתו נימלת מידו; דרך העמל שהוא נשלח בו (ג' י"ז) נראה שלא בא אלא להביאו לידי כך, שילמד את מעשה הקיום.

והנה חוטאים בני אדם הגולים (= מגן העדן) גם לתביעה השנית, להתהלך בשלום זה עם זה. הדבר מתחיל ברצח אח, לאחר מכן "מלאה הארץ חמס" (בר' ו' י"א), המבול עולה ומציף את הדור ההוא, מן הנותרים תצא אנושות חדשה; אבל חדשה שכושלת כישנה. אמת, בני אדם מתקבצים יחד, אבל כל זה לשם מרי ומרידה בא-לוהים שהפקיד בידם את המשרה למשול כאן תחתיו. תפצם ברור: לא שרות של נציב כאן בארץ, אלא רצונם לכבוש לעצמם ישיבה בשמים בכח הכישוף, (שהרי זה ה"שם" האסור ב"א ד') למשול בכפה, אחדות ארון זו שבידם בשברת; המשפחה האחת נפלגת לאומות, המדברות לשונות הרבה ונפוצות על פני הארץ.

הנה ראינו שהוא מנסה לפתור את שאלתנו מתוך ראית ההקשר כולו, בראותו את זור הפלגה כחוליה אחת בהתפתחות, בירידה ממקדמת שמן אדם ועד אברהם.

בנגוד לדעת רב המדרשים הרואים בחטאם חטא בין אדם למקום ולא בין אדם לחברו ובנגוד לדברי המדרש המובאים ברש"י לפסוק ט' ד"ה ומשם הפיצם הרואה כזכותם של דור הפלגה, שהיו נוהגים אהבה ורעות ביניהם, רואה בעל פרקי דר' אליעזר את חטאם בהורדת ערך האדם בעיניהם, בהעלאת ההישג המכני לתכלית וראית האדם כאמצעי, כמכשיר בלבד ואף כמכשיר זול בהשוואה למכשירים הטכניים.

נחמה ליבוביץ

* אם הכיר יוסף, בן מתתיהו את מדרשי חז"ל מתוך לסוד תורה בילדותו וזכר אותם אח"כ בזמן כתיבת ספרו או אם היו לפגיו מקורות בכתב (תרגומים משולבים במדרשים וכדומה), על זה מתנגד וכותב בין החוקרים. וע' ספרו הגרמני של רפפורט (1930) על אגדה והלכה בכתבי יוספוס וכן הסבא לקדמוניות של שליט כרך ב' הערות ע' כ"ג (הוצאת מוסד ביאליק י-ס-תל-אביב 1955).

** בובר: דרכו של מקרא. מוסד ביאליק 1964. "בחירת ישראל ע' 88-99. חקטע המובא לעיל פרק ד' ע' 93.